

Jiří Drahoš: Potřebujeme spravedlivější hodnocení vědy a výzkumu

Předseda Akademie věd ČR prof. Jiří Drahoš se ve svém projevu na XXXVII. zasedání Akademického sněmu AV ČR mimo jiné vyslovil pro zavedení nového hodnoticího systému vědy a výzkumu. Nová metodika by podle něho měla být kombinací kvantitativního a kvalitativního hodnocení s výrazným zapojením zahraničních expertů. Zároveň by měla víc odrážet přínos vědy pro společnost. Následující řádky jsou zápisem první části jeho projevu:

Vážený pane premiére, vážená paní místopředsedkyně senátu, vážený pane ministře kultury, vážené členky a členové Akademického sněmu, velmi rád dnes také vítám nově zvolené členy Akademického sněmu, vážení hosté, dámy a pánové, dovoluji, abych nejdříve stručně nastínil strukturu a obsah svého dnešního vystoupení. S ohledem na přítomnost pana premiéra, který je zároveň předsedou Rady pro výzkum, vývoj a inovace a jehož dnešní časový program je velmi náročný, jsem rozdělil svůj projev na dvě části. V první části se budu věnovat hodnocení současné situace ve vědě a výzkumu a roli Akademie věd v rámci celého systému výzkumu, vývoje a inovací. Poté si dovoluji požádat o vystoupení pana premiéra. Svůj komentář k činnosti Akademické rady od posledního sněmovního jednání spolu s informacemi o aktuálním stavu právě probíhajícího hodnocení výzkumné činnosti našich pracovišť a o aktuálních výsledcích naší výzkumné práce uvedu ve druhé části svého vystoupení. O činnosti Vědecké rady, a zejména o materiálu „Stav a východiska vědecké činnosti Akademie věd ČR“, Vás bude informovat její předseda, kolega Karel Oliva.

Foto: Akademický bulletin, Stanislava Kyselová

Nyní tedy k současné situaci ve vědě a výzkumu. Akademie věd, stejně jako celá vědecká veřejnost, ocenila, že kabinet premiéra Nečase prohlásil výzkum a vývoj za jednu z hlavních vládních priorit a přes nepříznivý ekonomický vývoj se rozhodl neredukovat příslušné výdaje v rámci státního rozpočtu. Samozřejmě, všichni bychom byli raději, kdyby výdaje na výzkum a vývoj narůstaly tak, jak to předpokládala východiska při formulování Reformy systému výzkumu, vývoje a inovací – připomínám, že ještě v polovině roku 2008 předpokládala tehdejší vláda meziroční nárůsty ve výši zhruba 2 mld. Kč. Vzhledem k současnému stavu státní pokladny, vývoji ekonomiky a při snížení všech ostatních výdajů je

plánované navýšení rozpočtu na výzkum, vývoj a inovace pro rok 2011 o zhruba půl miliardy korun nesporně pozitivním krokem.

V souvislosti s financováním výzkumu a vývoje rovněž velmi oceňuji skutečnost, že se vláda ČR ve svém programovém prohlášení přihlásila k nutnosti zavést nový hodnoticí systém, který má být, cituji: „kombinací kvantitativního a kvalitativního hodnocení s výrazným zapojením zahraničních expertů“. Tato část programového prohlášení vlády jako by předjímal závěry první průběžné zprávy projektu „Mezinárodní audit výzkumu a vývoje v České republice“, kterou vypracovalo a zveřejnilo v září tohoto roku konsorcium pěti renomovaných zahraničních institucí koordinované britskou společností Technopolis. Výsledky této zprávy přesvědčivě ukázaly na zásadní systémové chyby při realizaci již zmíněné reformy v České republice a zcela potvrdily oprávněnost hlavních výhrad jejích kritiků: česká metodika hodnocení pracovišť výzkumu a vývoje je bohužel světovým unikátem v tom, jak problematicky interpretovatelná data používá přímým přepočtem k rozdělování institucionálních prostředků na výzkum a vývoj, a to navíc mezi výzkumné organizace zásadně se lišící oborem činnosti a strukturou financování. Je proto třeba co nejdříve ukončit neustálé experimenty se záplatováním a vylepšováním stávající metodiky a neprodleně zahájit práce na novém hodnoticím systému. Alternativní návrh nového hodnoticího systému české vědy, který vychází ze zásad britského systému REF (Research Excellence Framework) a který je zcela v souladu s dikcí vládního prohlášení, byl předložen zástupci Akademie věd na 259. zasedání Rady pro výzkum, vývoj a inovace dne 26. listopadu tohoto roku. Podle usnesení z téhož zasedání Rady bude tento materiál využit při dopracování dlouhodobých principů hodnocení. S jistou dávkou optimismu bych tedy mohl konstatovat, že tolik kritizovanému „kafemlejnku“ snad konečně zvoní hrana.

Hovořím-li o financování výzkumu, musím konstatovat, že Akademii věd byl jako jediné instituci v České republice již pro letošní rok snížen rozpočet o více než půl miliardy korun právě v důsledku aplikace zmíněné vadné metodiky hodnocení, a to zcela v rozporu se skutečností, že Akademie věd dlouhodobě vykazuje nejvyšší produktivitu ve výzkumných výsledcích na vědeckého pracovníka. Je pro mě proto jen těžko pochopitelné, že institucionální financování Akademie věd znovu klesá i v návrhu rozpočtu na rok 2011, byť „jenom“ (slovo jenom dávám do uvozovek) o dalších zhruba 100 mil. Kč. Jak vyplývá z příloženého grafu, rozpočty všech ostatních důležitých aktérů v oblasti výzkumu, vývoje a inovací rostou.

V této souvislosti bych chtěl připomenout, že institucionální financování Akademie věd představuje pouze 55 % jejího celkového rozpočtu a kryje především základní provoz a údržbu ústavů. Výzkumné aktivity v Akademii věd jsou již nyní z velké části financovány převážně z vysoutěžených grantových a projektových prostředků, v další části pak z vlastních zdrojů. Je třeba zdůraznit, že uvedená úroveň základního financování je nezbytná k udržení konkurenceschopnosti a vědeckého výkonu pracovišť Akademie věd. Účelová podpora konkrétních projektů na základě soutěže je samozřejmě velmi důležitou součástí moderního systému financování výzkumu, vývoje a inovací, klíčové pro jeho efektivní fungování je však správné nastavení její míry právě vzhledem k základnímu institucionálnímu financování. Pouze stabilní instituce se zajištěným systémem financování se mohou úspěšně ucházet o velké grantové projekty u našich i evropských grantových agentur a o velké infrastruktury v rámci operačních programů EU. Pro srovnání uvádím, že německá Společnost Maxe Plancka, která se věnuje základnímu výzkumu, získává formou institucionální podpory asi 80 % svého rozpočtu a Helmholtzovo společenství, které má obdobný podíl aplikovaného výzkumu jako Akademie věd, získává přímou institucionální podporou zhruba 65 % svého rozpočtu. Je evidentní, že názory volající po dalším výrazném omezení institucionálního financování pod heslem „o všechno je třeba soutěžit“, jsou nejen velmi neuvážené, ale jejich prosazení by výrazně poškozovalo dvě nejvýkonnější složky výzkumu v tomto státě, tedy Akademii věd a vysoké školy.

Hovořím-li o institucionálním a účelovém financování, musím rovněž konstatovat, že diskuse o podílu obou typů financování jsou často vedeny s velmi povrchní znalostí věci. Při posuzování výše institucionální a účelové podpory je totiž třeba mít na paměti, že institucionální financování v současném pojetí nezahrnuje pouze peníze na základní financování konkrétních výzkumných institucí, ale i další nemalé položky týkající se např. kofinancování projektů operačních programů nebo podpory projektů mezinárodní spolupráce, které však svou povahou patří do účelového financování. Konkrétně v roce 2010 z celkové částky výdajů na výzkum, vývoj a inovace ve výši 25,4 mld. Kč šlo na přímé institucionální financování výzkumných organizací pouze zhruba 33 % celkových výdajů. Teprve tento údaj lze korektně používat jak k argumentaci na národní úrovni, tak i k porovnávání v mezi-národním kontextu.

Vážené členky a členové sněmu z pracovišť Akademie věd, my všichni dobře víme, že ani Akademie věd není zcela ideální institucí a že je zde prostor k dalšímu zkvalitňování její činnosti. Významně by k tomu mělo přispět právě probíhající hodnocení pracovišť a především jejich jednotlivých vědeckých týmů – informaci o aktuální situaci podám ve druhé části svého vystoupení. Na tomto místě musím ale připomenout, že současné hodnocení je již celkem šesté v pořadí, z toho čtvrté s výraznou účastí zahraničních posuzovatelů a Akademie věd je jedinou institucí v České republice, která takové hodnocení systematicky provádí. Již na základě minulých hodnocení zavedla Akademie věd diferencované financování svých pracovišť podle kvality a jedním z hlavních cílů tohoto kola hodnocení je připravit podklady pro ještě výraznější diferencování institucionální dotace pracovišť od roku 2012. Zdůrazňuji, že způsob tohoto hodnocení je zcela v souladu s programovým prohlášením vlády ČR.

Současnou kvalitu a úroveň výzkumu v Akademii věd lze dokumentovat celou řadou ověřitelných kvantitativních údajů – připomněl bych zde alespoň několik:

Systém pracovišť Akademie věd představuje jednoznačně nejvýkonnější složku výzkumu a vývoje v České republice: s 15 % pracovníků ve výzkumu a vývoji produkuje 37 % mezinárodně uznatelných výsledků – cituji jednak z údajů Českého statistického úřadu a dále z výsledků hodnocení výzkumných organizací za léta 2004–2008, provedeného Radou pro výzkum, vývoj a inovace. Podíváme-li se na výsledky tohoto hodnocení podrobněji, zjistíme například, že poměr impaktovaných výsledků vysokých škol a ústavů Akademie věd je 60:40, pokud jde o počty impaktovaných článků, či dokonce jenom 55:45, počítáme-li bodové ohodnocení těchto publikací podle metodiky zohledňující impaktní faktory časopisů. Klíčová je zde ale efektivnost využití svěřených prostředků, která je rozhodně objektivnějším parametrem než prostý objem produkovaných výsledků bez přihlídnutí k velikosti výzkumné kapacity. Pro její porovnání lze využít např. údaje Českého statistického úřadu pro rok 2008: na vysokých školách pracovalo zhruba dvakrát více výzkumných pracovníků v přepočtu na plné úvazky než na pracovištích Akademie věd.

O kvalitě výzkumu v Akademii věd svědčí rovněž řada ocenění jejích pracovníků. Dovolte mi prezentovat dílčí přehled úspěšnosti vědců z Akademie věd v rámci významných národních ocenění. V tabulce, kterou vidíte před sebou, jsou uvedeni nositelé medaile Za zásluhy v oblasti vědy udělované prezidentem České republiky a dále vědci ocenění v rámci projektu na podporu vědecké a technické inteligence Česká hlava, vše od r. 2002, kdy byly ceny Česká hlava uděleny poprvé. Z tabulky plyne, že státní vyznamenání udělované prezidentem republiky obdrželo za tuto dobu 14 vynikajících osobností z Akademie věd. Z devíti národních cen Česká hlava putovalo do Akademie věd plných osm – jména laureátů jsou barevně zvýrazněna – přičemž dalších 11 vědců získalo v rámci této soutěže jiné významné ceny. V následující tabulce vidíte jména 23 držitelů cen a medailí ministra školství, mládeže a tělovýchovy a rovněž tři laureáty významné ceny Praemium Bohemiae z nadace Bohuslava Jana Horáčka, opět od r. 2002. Celkem jde tedy v těchto kategoriích o 59 ocenění pro badatele z Akademie věd za posledních devět let.

Za potvrzení kvalit výzkumu v Akademii věd považuji rovněž jmenování dvou jejích pracovníků, Lubomíra Lízala a Daniela Münicha z Národohospodářského ústavu, do Národní ekonomické rady vlády (tzv. NERVu). Věřím, že pan premiér je s jejich činností v tomto poradním vládním orgánu spokojen.

Dámy a pánové – dovoluji mi položit na tomto místě otázku: „Jakou výkonnost by měla česká věda bez Akademie věd? Je rozumné s touto kvalitou hazardovat?“

Vážené členky a členové Akademického sněmu, vážení hosté, v úvodní části svého vystoupení jsem se kriticky vyjádřil k nedomyšlené reformě výzkumu, vývoje a inovací v České republice, jež ve svých důsledcích vedla k ohrožení pozic a kvality české vědy a vzdělanosti. Musím říci, že v nelehké situaci Akademie věd v loňském roce jsem velmi oceňoval podporu, které se Akademii věd i mně osobně dostalo od lidí z nejrůznějších institucí. Potěšilo mě, že řada těchto podpůrných hlasů zaznívala z univerzitního prostředí. Stále se totiž ukazuje, že právě spolupráce pracovišť Akademie věd a vysokých škol vytváří nezbytné synergické efekty pro rozvoj vědy a vzdělanosti v České republice a zároveň přispívá k efektivnímu zhodnocení vložených veřejných prostředků zcela v duchu teze Wilhelma von Humboldta, že „mezi univerzitami a akademiemi by mělo docházet k živé výměně a plodné konkurenci“. Že je takováto spolupráce

možná a oboustranně prospěšná, dokumentuje nejlépe 53 společných pracovišť Akademie věd a vysokých škol i řada společných aktivit v rámci programů center základního i aplikovaného výzkumu. Neexistuje tedy racionální důvod, proč ukvapeně měnit základní rys institucionálního uspořádání české vědy a výzkumu, jenž se v historicky osvědčeném schématu organizace výzkumu a vývoje v České republice opírá o koexistenci a spolupráci vysokých škol a pracovišť Akademie věd.

Jednou z dlouhodobých priorit Akademie věd je přenos získaných poznatků do aplikační sféry. Významného pokroku v této oblasti bylo dosaženo v roce 2007, kdy ústavy Akademie věd přešly na právní formu veřejných výzkumných institucí, což mj. otevřelo možnosti zakládání spin-off firem a vědeckých inkubátorů. Například v roce 2009 ústavy Akademie věd založily tři spin-off firmy zaměřené na usnadnění transferu znalostí a komercializaci výsledků vědecké práce, v přípravě je projekt na založení dalšího centra transferu technologií. V přímé spolupráci s podnikatelskými subjekty řeší pracoviště Akademie věd v současné době více než 200 projektů. I toto číslo jednoznačně vypovídá o aplikačním a inovačním potenciálu Akademie věd. Klíčovým problémem v této oblasti je ovšem zcela nedostatečná podpora výzkumu na vysokých školách i ústavech Akademie věd ze strany podnikatelského sektoru i malý zájem o jejich výsledky. Až na výjimky se tato spolupráce omezuje pouze na společné projekty financované v převážné míře z veřejných prostředků.

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že naše práce a její výsledky, a to nejen v oblasti tzv. základního a aplikovaného výzkumu, jsou veřejným statkem. Ne náhodou mají pracoviště Akademie věd statut veřejných výzkumných institucí, jejichž činnost je podporována z veřejných zdrojů, a tudíž určena veřejnosti a veřejností také kontrolována. Svoboda bádání zůstává i v dnešních podmínkách významnou hodnotou umožňující sledovat trendy a tendence vývoje vědy a výzkumu v mezinárodním kontextu a reagovat na ně z hlediska národních zájmů České republiky. Politická reprezentace by proto měla právě v oblasti vědní politiky usilovat o to, aby výsledky základního výzkumu byly skutečným veřejným statkem, jehož tvorbu a využití by nediktovaly soukromé a partikulární zájmy různých vlivových skupin, a aby se nezbytné vztahy mezi komerční sférou a oblastí vědy rozvíjely ku prospěchu obou stran a současně měly vždy transparentní povahu. Je proto třeba hledat efektivní modely a nástroje pro podporu konkurenceschopnosti České republiky, které ale musí zároveň bránit výrazným deformacím trhu ve smyslu vytváření byznysu, jehož jediným cílem je konzumace veřejných prostředků jako součást podnikatelského záměru.

Dámy a pánové, jsem přesvědčen o tom, že právě oblast vědy a výzkumu může výrazně ovlivňovat úspěšnost transformačních procesů i ve zcela jiných oblastech, a to prostřednictvím jak vlastního badatelského potenciálu a jeho výsledků, tak i expertní činnosti zaměřené k veřejným politikám České republiky. Na základě vlastní zkušenosti s bývalou či současnou Radou pro výzkum, vývoj a inovace si dovoluji tvrdit, že Akademie věd má výrazně nejkvalitnější analytický tým v oblasti výzkumu a vývoje, včetně problematiky hodnocení a financování. Tento širší tým je k dispozici nejen mně, jako předsedovi Akademie věd, ale je současně připraven poskytnout vládě, Parlamentu České republiky i dalším orgánům státní a regionální správy kvalifikované expertní zázemí a podporu pro přípravu a realizaci odpovědných a potřebných reforem. Zároveň jsme připraveni podílet se na hledání optimální funkční podoby systému výzkumu, vývoje a inovací v České republice. Rozhodně ale odmítáme neuvážené a nedomyšlené zásahy do systému vědy a vzdělávání, neboť právě tyto oblasti představují klíčové faktory pro další úspěšný rozvoj české společnosti na počátku 21. století.

Vážené kolegyně a kolegové, dámy a pánové, dostal jsem se k závěru první části svého vystoupení. O nejrůznějších aspektech výzkumu, vývoje a inovací slycháme v dnešní době mnohé. O pravdě jako hlavní motivaci vědy se dnes bohužel mluví už jen při slavnostních příležitostech. Dovolte mi proto zakončit připomenutím slov Karla Raimunda Poppera, že věda je především cestou přibližování se k pravdě, a to s vědomím, že pravdu neustále hledáme, ale nikdy, nikdy ji nemůžeme vlastnit.

Děkuji Vám za pozornost.